

Autoreferat

1. Imię i nazwisko

Katarzyna Norkowska

(nazwisko panieńskie: Kolankowska)

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe i artystyczne

- 2008   **Doktor nauk humanistycznych w zakresie literaturoznawstwa**
Wydział Filologiczny UMK, Tytuł pracy doktorskiej: „Ein vereinnahmter Klassiker? Das Goethe-Bild im Werk Gottfried Benns”, promotor: dr hab. Leszek Żyliński, prof. UMK; recenzenci: dr hab. Edward Białek, prof. UW, dr hab. Tomasz Waszak
- 2003   **Magister filologii germańskiej**
Wydział Filologiczny UMK, Tytuł pracy magisterskiej: „Das Verständnis des Menschen bei Gottfried Benn”, promotor: dr hab. Leszek Żyliński, prof. UMK

3. Informacja o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych lub artystycznych

---

od 1 X 2008   adiunkt w Katedrze Literatury i Kultury Krajów Niemieckojęzycznych XIX-XXI w. w Instytucie Literaturoznawstwa Wydziału Humanistycznego UMK (do roku 2019 w Katedrze Filologii Germańskiej Wydziału Filologicznego UMK)

Funkcje na UMK

od II 2021   członek Komisji Oceniającej Wydziału Humanistycznego UMK

od X 2019   z-ca Dyrektora Instytutu Literaturoznawstwa na Wydziale Humanistycznym UMK (kadencja 2019–2024),¹
członek Rady Dziekańskiej Wydziału Humanistycznego UMK

od X 2019   członek Rady Dyscypliny Literaturoznawstwo na Wydziale Humanistycznym UMK

2020   Elektor w wyborach Rektora UMK,
Elektor na kadencję 2020–2024,

X 2019–II 2020   pełniąca obowiązki Kierownika Katedry Literatury i Kultury Krajów Niemieckojęzycznych XIX–XXI w.

2016–2019   Członek Rady Wydziału Filologicznego UMK

XII 2013–II 2015   zastępca kierownika Katedry Filologii Germańskiej ds. dydaktyki

2013–2015   członek Komisji Dydaktycznej Wydziału Filologicznego UMK

2008–2009   Opiekun praktyk studenckich w Katedrze Filologii Germańskiej UMK

---

¹ <https://www.human.umk.pl/instytut-literaturoznawstwa/> (22.03.21)

4. Omówienie osiągnięć, o których mowa w art. 219 ust. 1 pkt. 2 ustawy z 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2020 r. poz. 85 z późn. zm.)

Monografia: *Autobiographisches Schreiben nach 1989. Generationelle Verortung ostdeutscher Autorinnen und Autoren*, Berlin/Boston: de Gruyter 2021 (seria: Deutsche Literatur. Studien und Quellen, red. Beate Kellner, Claudia Stockinger, tom 40), 419 s., ISBN 978-3-11-070833-2 [DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110710793>]

Książka wskazana jako podstawa wszczęcia procedury habilitacyjnej wydana została jako czterdziesty tom serii *Deutsche Literatur. Studien und Quellen* redagowanej przez prof. Beatę Kellner i prof. Claudię Stockinger w renomowanym wydawnictwie de Gruyter, która gromadzi – zgodnie z deklaracją wydawców – studia o znaczeniu „podstawowym” z zakresu filologii od średniowiecza po współczesność, łączące „analizy historyczno-literackie z refleksją teoretyczną” „na wysokim poziomie”.

PRZEDMIOT BADAŃ

Punktem wyjścia badań leżących u podstaw mojej monografii było odkrycie nieścisłości w klasyfikacji niemieckich autorów pochodzących z byłej NRD – obecna w dyskursie medialnym (ale i literaturoznawczym) – i w konsekwencji nieadekwatna ocena ich (literackich) reakcji na przełom roku 1989. Obywateli byłej NRD pojmowano niemalże jako ciało kolektywne, dysponujące określonym wzorcem myślenia i działania oraz wspólną interpretacją wydarzeń roku 1989. Dostrzegano przy tym pewne nieścisłości w tej uproszczonej wizji pamięci kolektywnej, nie szukając jednak przyczyn różnorodności wyłonionych stanowisk. Jako przykład może posłużyć wywiad z pisarzami pochodzącymi z byłej NRD, opublikowany na łamach czasopisma *Die Welt* w roku 2002 pod tytułem *Generation Trabant. Angekommen im neuen Deutschland? (Pokolenie Trabant. Zadomowione w nowych Niemczech?)*. Do rozmowy zostali zaproszeni przedstawiciele „młodego pokolenia” (w rozumieniu redaktorów, które odbiega od socjologicznej definicji generacji), urodzonego w latach siedemdziesiątych: André Kubiczek (rocznik 1969), Jakob Hein (1971), Julia Schoch (1974) oraz Jana Hensel (1976). Mimo zadeklarowanej w tytule artykułu pod hasłem „pokolenie” jedności, w wypowiedziach wymienionych autorów nie odnajdziemy spójnej wizji przeszłości. Dla Jany Hensel – najmłodszej z tego grona – NRD pozostaje „światem dzieciństwa”. Obraz, jakim dysponuje, powstał w decydującym stopniu już po przełomie roku 1989 na podstawie przekazów medialnych i opowiadań

starszych pokoleń, które życia w socjalizmie doświadczyły. W przeciwieństwie do Hensel, która w roku 1989 wchodzi we wczesną fazę adolescencji, starsi autorzy jak Hein czy Kubiczek dojrzejają do buntu, stają się krytycznymi obserwatorami, często nawet uczestnikami wydarzeń historycznych. Dostrzegają oni również ciemne strony życia w państwie socjalistycznym. Na odbiór wydarzeń roku 1989 oraz pamięć o byłej NRD – tak brzmi teza sformułowana w monografii – bezpośrednio rzutuje niedostrzeżona przez redaktorów, pozornie nieistotna różnica wieku. Lutz Niethammer wyjaśnia deklarowane przez „młodych” autorów różnice światopoglądowe, wskazując – w odróżnieniu od redaktorów *Die Welt* – nie na wiek uczestników wydarzeń jako decydujący czynnik, ale na związaną z tym fazę rozwojową, w jakiej dana jednostka się w owym czasie znajdowała. Z socjologicznego punktu widzenia omawiani pisarze nie ucieleśniają jednej spójnej kolektywnej wizji przeszłości, ponieważ należą do różnych pokoleń, które ukształtowane zostały w zgoła odmiennych warunkach socjalizacyjnych, co z kolei bezpośrednio wpływa na ich pamięć o byłej NRD. To właśnie studia socjologów i historyków dostarczyły narzędzie badawcze umożliwiające nowe spojrzenie na wschodnioniemiecki literacki rozrachunek z przeszłością w pracy wskazanej jako podstawa wszczęcia procedury habilitacyjnej, wypełniając tym samym lukę w badaniach nad „literaturą przełomu” („Wendeliteratur”).

Przedmiotem badań mojej monografii jest szeroko pojęta literatura autobiograficzna powstała po przełomie roku 1989. W tekstach pisarzy pochodzących z byłej NRD nie dopatruję się tylko indywidualnej wersji wydarzeń, ale pokoleniowych wzorców narracyjnych i interpretacyjnych. Na kartach dzieła literackiego konstruowana jest pamięć i tożsamość indywidualna. Teksty autobiograficzne poprzez publikację wychodzą jednak z przestrzeni prywatnej i inicjują proces komunikacji z potencjalnym odbiorcą, stwarzając przestrzeń (wewnątrz)generacyjnego dialogu. Te wersje przeszłości służyć mogą wreszcie poszczególnym grupom do zaprojektowania tożsamości kolektywnej i legitymizacji swojego systemu wartości. Dzięki „pokoleniu” jako kategorii heurystycznej możliwe jest uporządkowanie wschodnioniemieckiego dyskursu pamięci o byłej NRD, akcentujące mnogość stanowisk, a tym samym polifoniczny charakter tego dyskursu.

STRUKTURA BADAŃ I WNIOSKI

Książka składa się z dziesięciu rozdziałów, z czego trzy pierwsze poświęcone zostały zarysowaniu pola badawczego (*Politische Umwälzungen von 1989/90 und ihre Konsequenzen*) oraz refleksji teoretycznej (*Zum Problem der Generationen; Zum Wesen des Autobiographischen aus literaturwissenschaftlicher Sicht*). W sześciu rozdziałach analitycznych staram się przedstawić narrację poszczególnych pokoleń (sześć pokoleń według modelu Thomasa Ahbe i Rainera Griesa, reprezentowanych w sumie przez

piętnastu autorów, których dzieła poddam szczegółowej analizie), a w krótkim rozdziale podsumowującym (*Zum Wert eines Idealtypus oder die Frage der Periodisierung*) rozszerzam optykę pracy, wskazując na wyższość paradygmatu generacyjnego nad innymi modelami porządkującymi narrację o literaturze (nie tylko) wschodnioniemieckiej. Dla zilustrowania tezy postawionej w pracy załączona została tabela (*Polyphonie ostdeutscher Erinnerung an die DDR. Zeittafel*).

Na wstępie przybliżam czytelnikowi specyfikę przełomu roku 1989 w NRD oraz konsekwencje transformacji dla tożsamości obywateli (rozdział I *Politische Umwälzungen von 1989/90 und ihre Konsequenzen*). Wraz z upadkiem systemu, przez wielu wyczekiwany, legły w gruzach również struktury znanego świata, co skłoniło do pochylenia się nad dotychczasowym życiem. Niemcy z byłej NRD w niezliczonych narracjach próbują ocalić od zapomnienia nie historię NRD, ale historię własną, prywatną, w strukturach nieistniejącego już tworu państwowego. Szkicując trudną sytuację obywateli nowych krajów związkowych po 1990 roku przytaczam m.in. badania psychoterapeuty Hansa-Joachima Maaza, który – wychodząc od osobistych doświadczeń – kreśli w swoich bestsellerach *Der Gefühlsstau. Ein Psychogramm der DDR* (1990) oraz *Das gestürzte Volk. Die unglückliche Einheit* (1993) swoisty społeczny „psychogram” tej części społeczeństwa. Mimo ambiwalentnych uczuć, jakimi obywatele byłej NRD darzyli struktury socjalistycznego państwa, cierpią oni jego zdaniem z powodu „syndromu utraty”. Zdiagnozowany przez Maaza kryzys tożsamości wydaje się tym dotkliwszy, iż podsycany jest przez szereg niezaleczonych ran z czasów NRD. Michael J. Froese porównuje traumatyczne przeżycia wschodnioniemieckich obywateli z bagażem doświadczeń uchodźców. Ich sytuacja jest jednak o tyle wyjątkowa, iż nie opuścili oni fizycznie swoich stron ojczystych, czują się więc „obcy we własnym kraju”. „Przepracowanie” kryzysu w procesie narracji, któremu cytowani psychologowie przypisują znaczenie terapeutyczne, nie jest jednak do końca możliwe. Na drodze stają nie tylko indywidualne blokady i zahamowania, ale przede wszystkim „polityka” pamięci, w której w latach dziewięćdziesiątych nie ma jeszcze miejsca na prywatne historie w ich całej emocjonalnej rozpiętości.

Podczas gdy miejsce narodowego socjalizmu w pamięci kulturowej wydaje się kwestią bezsporną, klasyfikacja reżimu w byłej NRD wypada na tym tle mniej jednoznacznie. Niemiecki historyk Martin Sabrow wskazuje na ideę leżącą u podstaw stworzonego w 1949 roku państwa. Choć szczytne ideały ruchu komunistycznego zostały wypaczone, trudno nie dostrzec, iż w przeciwieństwie do zbrodniczej ideologii nazistowskiej przyświecały mu humanitarne cele. Stąd „enerdowskie” dziedzictwo nie zostało jednoznacznie potępione i wyparte ze świadomości. Dziesięciolecia po upadku Niemieckiej Republiki Demokratycznej jej obraz w dyskursie publicznym nadal pozostaje niespójny, przypomina raczej kalejdoskop, w którym rozproszone elementy układanki składają się w nieskończoną ilość kombinacji, tworząc nie jeden obraz reżimu komunistycznego, ale różnorodne obrazy, zależne od

okoliczności i punktu widzenia ich twórców. Sabrow rozróżnia kilka wzorców narracyjnych, które z jego perspektywy związane są z określonymi kanałami komunikacyjnymi. I tak od początku lat dziewięćdziesiątych dominuje schemat narracyjny, określany przez historyka jako „pamięć dyktatury” (*Diktaturgedächtnis*). W dyskursie medialnym czy oficjalnych obchodach rocznicowych powracają obrazy prześladowań ze strony służby bezpieczeństwa, system zniewolenia jednostki, który został pokonany w „pokojowej rewolucji” przez samych obywateli. Historie o trudach życia codziennego, prywatnych smutkach i radościach schodzą w tym wzorcu narracyjnym na margines. Pamięć o życiu „zaaranżowanym” (*Arrangementgedächtnis*) z jednej strony uzupełnia oficjalnie pielęgnowany wzorec narracyjny, często jednak tak skonstruowana prywatna wersja wydarzeń zaprzecza oficjalnej wykładni. By zilustrować widoczność i zasięg obu tendencji, socjolog Thomas Ahbe sięga po metaforę góry lodowej. Wzorec narracji o dyktaturze, choć dominujący w oficjalnym dyskursie medialnym, stanowi zaledwie szczyt góry lodowej. Pod powierzchnią skrywają się natomiast niezliczone wersje prywatne, początkowo pielęgnowane w zaciszu domowego ogniska, które znajdują w końcu kanał artykulacyjny w postaci tekstów literackich.

Niemiecki rynek zalewają „literackie dokumenty”. Tylko do roku 1995 ukazało się ponad 1000 tytułów, w których dokonano rozrachunku z najnowszą historią, z czego około dwadzieścia procent ma charakter autobiograficzny bądź dokumentalny. Kolejne dwadzieścia procent można zaklasyfikować jako pisarstwo eseistyczne. Dzienniki, pamiętniki, protokoły, autobiografie i eseje dokumentują przemiany społeczne oraz historię indywidualną – jednostkowe reakcje na przełom roku 1989. Rozrachunek z byłą NRD nie jest jednak fenomenem charakterystycznym tylko dla pierwszej fazy transformacji ustrojowej. Również w ostatnich latach ukazały się liczne autobiograficznie podbudowane dzieła autorstwa pisarzy pochodzących z byłej NRD, jak choćby *Stadt der Engel* Christy Wolf (2010), *Die Jahre im Zoo* (2015) Dursa Grünbeina czy *Gegenlauschgriff* (2019) Christopa Heina. Literatura autobiograficzna jako towarzysząca przemianom społecznym daleka jest jednak od historiografii, umożliwia raczej wgląd w historię świadomości i świadomość historii.

Główne pytanie badawcze mojej monografii odnosi się do konstrukcji biografii, jaką prezentują na łamach swoich tekstów autobiograficznych pisarze pochodzący z byłej NRD. Powodem wyboru tej formy wyrazu jako obiektu badań – poza wspomnianą już popularnością – jest charakter samych tekstów autobiograficznych – celowo nie ograniczam zakresu badań do klasycznej autobiografii –, które stają się przestrzenią inscenizacji jednostki. Indywidualny los osadzany w szerszym kontekście społecznym, na tle wydarzeń historycznych, służy w końcu również legitymizacji własnego stanowiska. W rozdziale trzecim *Zum Wesen des Autobiographischen aus literaturwissenschaftlicher Sicht* poświęconym definicji i specyfice tekstów autobiograficznych staram się zrekonstruować istotne

z perspektywy pytania badawczego stanowiska teoretyków. Celem tego rozdziału nie jest rekonstrukcja badań nad autobiografizmem (choć staram się przywołać również klasyków teorii jak choćby Georg Misch), ale pokazanie tekstów autobiograficznych jako specyficzne narzędzie komunikacyjne, któremu leży u podstaw swoisty „pakt” (Lejeune), które mogą być rozumiane jako „akt literacki” (Bruss, Lehmann) zbliżony do „aktu illokucyjnego” Austina („doing something in saying something”), a w końcu również akt o znaczeniu społecznym (Sloterdijk). Nie interesuje mnie więc tylko „konfiguracja” dzieła literackiego, ale również „refiguracja” (P. Ricœur). Specyfika tekstów autobiograficznych pozwala upatrywać w nich bowiem nie tylko kanał artykułujący sens, ale przede wszystkim medium „przedstawienia i refleksji, modelowania i konstrukcji” pamięci i tożsamości (Erll/Gymnich/Nünning) umożliwiające komunikację ze światem zewnętrznym. Niezwykle ważnym elementem moich analiz, często niezauważanym w perspektywie literaturoznawczej, jest paratekst (Genette), który współdecyduje o charakterze „paktu”, inicjuje komunikację i ukierunkowuje oczekiwania czytelników względem „tekstu właściwego”. Konstrukcje autobiograficzne (tekst i paratekst), które zostały zinterpretowane w poszczególnych rozdziałach analitycznych, należy rozumieć jako „reprezentacje pamięci”. Tym sposobem dochodzimy do drugiej kluczowej kategorii moich badań, mianowicie „pokolenia”, które w rozprawie wskazanej jako podstawa wszczęcia procedury habilitacyjnej zostało zaproponowane jako nowy paradygmat w badaniach nad literaturą wschodnioniemiecką po roku 1989.

Poszukiwanie nowego paradygmatu w badaniach nad literaturą wschodnioniemiecką po roku 1989 jest o tyle istotne i uzasadnione, iż mamy do czynienia z polem badawczym cieszącym się ogromnym zainteresowaniem w Niemczech i na świecie. Zalew publikacji nie jest jednak tożsamy z faktycznym rozwojem obszaru badań, na co wskazuje Wolfgang Emmerich, twórca *Kleine Literaturgeschichte der DDR*. W swoim artykule *Habitus- und Generationsgemeinschaften im literarischen Feld Ostdeutschland – vor und nach der Wende* Emmerich zauważa brak nowych impulsów, wynikający z niedostatecznego zainteresowania literaturoznawców studiami socjologów i historyków. Ażeby zrozumieć i wyjaśnić różnice między autorami (ze wschodu i zachodu Niemiec, ale również różnice wewnętrzne między autorami wschodnioniemieckimi) należy zdaniem Emmericha „posiąść wiedzę” na temat ich „dziedzictwa kulturowego”, habitusu oraz kapitału społecznego, kulturowego i symbolicznego, z jakim Niemcy z byłej NRD weszli w czas przełomu roku 1989. Wszystko to zdaniem badacza zależne jest od biologicznego wieku, w jakim nowe szanse i wyzwania spadły na poszczególne podmioty. Niniejsze studium nie opiera swojej struktury na badaniach Pierra Bourdieu, na które wskazuje Emmerich – choć w podrozdziale *Generation – Habitus – Feld. Nebenbemerkungen* staram się wykazać bliskość obu paradygmatów –, lecz sięga po badania pokoleniowe Karla Mannheima i jego następców. Pokolenie – zastosowane tu jako kategoria heurystyczna – to pojęcie

„porządkujące w czasie” („zeitlicher Ordnungsbegriff”), które według Ulrike Jureit – by przytoczyć zaledwie jedną spośród przywołanych w monografii wykładni – „obiecuje” objaśnienie specyficznych sposobów myślenia, odczuwania i działania, uwzględniając przy tym ramy socjalizacyjne warunkujące doświadczenia kolektywne. W kręgu moich zainteresowań nie leżą medialnie kreowane „etykiety pokoleniowe” typu „Pokolenie X”, „Pokolenie Singli” etc., ale jasno zdefiniowana kategoria socjologiczna. Ta konstrukcja myślowa, celowo redukująca kompleksowość zjawisk, powinna być zdaniem Thomasa Anza i Wolfganga Englera stosowana z pełną świadomością dokonywanych uproszczeń, co też przedłożona przeze mnie monografia czyni.

W rozdziale teoretycznym poświęconym pojęciu „pokolenie” (*Zum Problem der Generationen*) staram się przywołać kluczowe z punktu widzenia tematu badawczego studia socjologiczne, by na tym tle przedstawić w końcu model wybrany do uporządkowania własnej narracji. Kanonicznym już dziełem w zakresie socjologicznych badań nad pokoleniem jest praca Karla Mannheim’a z roku 1928 *Das Problem der Generationen*, której główne założenia – mimo uwzględnionej w monografii krytyki poszczególnych aspektów – zdają się nie tracić na aktualności. Mannheim nie postrzega „pokolenia” jako grupy społecznej, ale – powołując się na Wilhelma Diltheya i Wilhelma Pindera – definiuje je jako związek oparty na równoczesności. I tak Dilthey określa mianem pokolenia „wąski krąg jednostek”, które „w pewnym sensie wzrastały obok siebie, tzn. miały wspólny wiek dziecięcy, wspólny wiek młodzieńczy, których okres męskiej siły częściowo przypadają w tym samym czasie”. W „okresie podatności” podlegają one „tym samym wielkim faktom i przemianom”. Kluczowych doświadczeń, które jako „naturalny obraz świata” kształtują również późniejsze postawy, decyzje i interpretacje rzeczywistości – w ujęciu klasyków są to głównie cezury historyczne – szuka Mannheim za Diltheyem w okresie dojrzewania. I choć współcześni badacze kategorii pokolenia odmalowują szerszą paletę „obiektów generacyjnych” (Bollas), czyli czynników sprzyjających kształtowaniu pokoleniowego habitusu, nikt nie kwestionuje wpływu warunków wczesnej socjalizacji. W przeciwieństwie do studiów Diltheya czy Mannheim’a współczesne badania uwzględniają jednak całe życie podmiotów – kobiet i mężczyzn.

Niewątpliwą zasługą Mannheim’a jest próba wypracowania pojęć, umożliwiających sprecyzowanie stopnia pokoleniowej zażyłości, odróżnienie tego, co potencjalne od faktycznej wspólnoty. „Umocowanie pokoleniowe”² („Generationslagerung”) uwarunkowane „biologicznym rytmem ludzkiego życia” wyraża zaledwie potencjał, który może zostać aktywowany przy sprzyjających

---

² Tłumaczenie pojęć „Generationslagerung” i „Generationseinheit” przejmuję od Jerzego Kałużnego, Karl Mannheim: Problem pokoleń, tłum. J. Kałużny; w: Pokolenie albo porządkowanie historii, Poznań 2015, s. 110. Zamiast zaproponowanego przez Kałużnego przekładu „Generationszusammenhang” jako „powiązanie pokoleniowe”, stosuję jednak formę „związek pokoleniowy”.

warunkach społecznych. Jednak tylko od podmiotów poddanych tym samym historyczno-społecznym uwarunkowaniom możemy oczekiwać zbliżonych reakcji i interpretacji świata. Mannheim określa tę formację jako „związek pokoleniowy” („Generationszusammenhang”). „Wspólnota pokoleniowa” („Generationseinheit”) wykracza natomiast poza formę reakcji na bodźce, sama stwarza impulsy, generuje nowy „styl pokoleniowy”. Rozróżnienie związku pokoleniowego i wspólnoty pokoleniowej odgrywa ważną rolę również w opracowaniach współczesnych badaczy, których model – po gruntowej weryfikacji istniejących socjologicznych i historycznych studiów na temat kategorii pokolenia w badaniach NRD – wybrany został do ustrukturyzowania mojej pracy. Thomas Ahbe i Rainer Gries, o których mowa, połączyli teoretyczne rozważania Mannheim’a ze studiami empirycznymi (wywiady z przedstawicielami poszczególnych grup), tworząc siatkę pokoleniową. W odróżnieniu od wcześniejszych badaczy, ich model odchodzi od zwyczajowo rozróżnianych trzech generacji NRD („pokolenie odbudowy”, średnie i młode pokolenie), uwzględniając stopnie pokoleniowej zażyłości, czyli związki i wspólnoty pokoleniowe. Portrety związków i wspólnot pokoleniowych autorstwa Ahbe i Griesa okazały się w przypadku mojej pracy doskonałym instrumentem metodycznym, który pozwolił osadzić literackie narracje pamięci o NRD w szerszym kontekście historyczno-społecznym.

W artykule *Gesellschaftsgeschichte als Generationengeschichte* (2006) Ahbe i Gries rozróżniają sześć pokoleń (wyrazistych wspólnot i nieco słabiej zauważalnych związków pokoleniowych), których wzajemne oddziaływania wpływają na dynamikę życia społecznego w byłej NRD:

Pokolenie nieufnych patriarchów (Generation der Misstrauischen Patriarchen): roczniki 1893–1916,

Pokolenie odbudowy (Aufbau-Generation): roczniki 1925–1935,

Pokolenie funkcjonujące (Funktionierende Generation): 1936–1948,

Pokolenie zintegrowane (Integrierte Generation): 1949–1959,

*Pokolenie otwartych granic*³ (Entgrenzte Generation): 1960–1972,

Pokolenie dzieci przełomu (Generation der Wende-Kinder): 1973–1989.

W części analitycznej pracy wychodzę od socjologicznych portretów poszczególnych pokoleń, by na tym tle osadzić analizę tekstów autobiograficznych wybranych pisarzy i zestawić rzeczywistość tekstów literackich z wnioskami socjologów. Narracje każdego z pokoleń zostały pokazane na przykładzie autorów, którzy odgrywali często skrajnie różne role w systemie literatury NRD, reprezentujących (w miarę możliwości) odmienne style i poglądy polityczne. W doborze obiektów analiz istotne było również kryterium płci. Wybór padł na teksty, które zostały zauważone w debacie publicznej, o ile takie w przypadku poszczególnych pokoleń istniały. Wspólnoty pokoleniowe – jako

³ Tłumaczenie pojęcia „Entgrenzte Generation” przejmuję od Izabeli Drozdowskiej-Broering, Thomas Ahbe/Rainer Gries: *Historia społeczna jako historia pokoleń. Przemyslenia teoretyczne i metodologiczne na przykładzie NRD*; w: *Pokolenie albo porządkowanie historii*, s. 661.

dominujące na polu wschodnioniemieckiej literatury po roku 1989 – reprezentuje każdorazowo trójka autorów. Wgląd w prawie niezauważalne w oficjalnym dyskursie narracje związków pokoleniowych daje analiza tekstów dwóch reprezentantów każdej z grup. Takim zabiegiem staram się uświadomić czytelnikowi dominujący charakter określonych narracji pokoleniowych, które kształtują oficjalny obraz NRD, „zagłuszając” tym samym opowieści stojących w ich cieniu formacji.

Celem rozdziałów analitycznych nie jest rekonstrukcja życiorysów poszczególnych twórców, która mogłaby stać się źródłem wiedzy dla historyków czy socjologów, ale wgląd w strukturę narracyjną tekstów autobiograficznych. W centrum uwagi znajduje się dzieło literackie, na które składa się tekst wraz z paratekstem, które konsekwentnie uwzględniane są w analizie poszczególnych opowieści. Na marginesie głównej linii argumentacyjnej staram się choćby zasygnalizować istnienie innych tekstów, które tak skonstruowaną narrację pokoleniową uzupełniają. Praca, choć ma charakter interdyscyplinarny, ma więc przyczynić się do rozwoju badań literaturoznawczych.

Pierwszy z rozdziałów analitycznych *Selbtsakralisierung der Generation der Misstrauischen Patriarchen (1893–1916). Zum Gründungsmythos der DDR* poświęcony został narracjom najstarszego pokolenia czyli „mitowi założycielskiemu” „antyfaszystowskiego” państwa. Kluczowe doświadczenia tej wyrazistej grupy, z której pochodzili bojownicy i męczennicy za sprawę socjalizmu, mają charakter natury ekstremalnej: wojna, prześladowania, walka powstańcza w obronie komunistycznych ideałów (w Hiszpanii). To oni projektują struktury nowego państwa, którym zarządzają niemalże do końca swoich dni. Stan permanentnego zagrożenia, którego doświadczyli w młodości, leży u podstaw ich głęboko zakorzenionej nieufności i nieustannej gotowości do walki z zewnętrznym i wewnętrznym (często wyimaginowanym) wrogiem, a tym samym kształtu NRD z jej rozbudowanym aparatem kontroli. Rekonstrukcja narracji *pokolenia nieufnych patriarchów* – mimo iż po roku 1989 niewielu z nich jest w stanie zabrać głos w dyskusjach publicznych – jest niezbędna dla zrozumienia uwarunkowań, jakim podlegali ich następcy. Uzasadnione wydaje się w tym wypadku odejście od założonej na wstępie analizy tekstów powstałych po przełomie roku 1989, ponieważ pokolenie patriarchów musiałyby zostać niemalże całkowicie pominięte, a obecne jest w publicznym dyskursie. Na rynku nie pojawia się wiele nowych tekstów „ojców założycieli”. To ich stare dzieła wzbudzają często nowe kontrowersje, m.in. dzięki zdemaskowaniu stylizacji w imię mitu założycielskiego.

Dla zobrazowania narracji pokolenia patriarchów wybrałam teksty cieszących się w byłej NRD ogromną popularnością autorów – Stefana Heyma, Stephana Hermlina i Erwina Strittmatters. Heym wydaje swoją autobiografię *Nachruf* w roku 1988, a więc w fazie „odwilży”. Choć mamy do czynienia z outsiderem i zagorzałym krytykiem wszelkich nadużyć władzy, przedstawia on na kartach swojej

obszernej autobiografii życiorys, który idealnie wpisuje się w założenia mitu założycielskiego: samotnik pochodzenia żydowskiego, prześladowany przez nazistów, zmuszony zostaje do emigracji, by w końcu czynnie walczyć przeciwko nazistom w wojsku amerykańskim. Kategorią porządkującą narrację pozostają wydarzenia historyczne – od wojny i emigracji, aż po inwazję na Czechosłowację w roku 1968 czy pozbawienie obywatelstwa Wolfa Biermanna w roku 1976. „Opowiedziane ja” Stefana Heyma pozostaje – mimo krytyki wynaturzeń systemu – wiernym wyznawcą komunistycznych ideałów. Stephan Hermlin konstruuje swoją „legendę” antyfaszystowskiego bojownika w wydanym w 1979 roku tomiku *Abendlicht*. Również u niego nie zabraknie opisu ekstremalnych doświadczeń zagrożenia życia i prześladowań, które wpłynęły na sympatię protagonisty dla ruchu komunistycznego. Tekst przez lata odczytywany jako autobiografia – głównie za sprawą sugestii w paratekście –, przysłużył się do zbudowania wyobrażenia o chwalebnym życiorysie Hermlina. I nie byłby pewnie dla nas interesujący, gdyby nie został zdemaskowany przez dziennikarza Karla Corino, co zainicjowało dyskusję medialną nad „poezją i prawdą” literatury. Corino idzie jednak krok dalej i interpretuje przypadek Hermlina jako plakatowy przykład opierającej się na manipulacji faktami stylizacji, na jakiej całe pokolenie „ojców założycieli” zbudowało swój autorytet. Podobnie stylizuje swoją biografię na łamach tekstów literackich Erwin Strittmatter. Jak udowadniają sensacyjne dokumenty odnalezione po roku 1989, pisarz nie mógł pójść tropem Hermlina i stworzyć mitu partyzanta, ponieważ sam służył w czasie II wojny światowej w oddziałach odpowiedzialnych m.in. za egzekucję tysięcy Żydów. Strittmatter stylizuje się więc w analizowanych tekstach autobiograficznych – *Die Lage in den Lüften* (1990), *Der Laden III* (1992), *Vor der Verwandlung* (1995) oraz w wydanych pośmiertnie dziennikach *Der Zustand meiner Welt* (2014) – na „emigranta wewnętrznego”, który żyje z dala od polityki. Punktem odniesienia pozostaje jednak mit założycielski wspólnoty pokoleniowej, czyli ideał komunistycznej walki z faszyzmem, której narracja Strittmattiera została podporządkowana poprzez przemilczenie niewygodnych faktów.

Pokolenie odbudowy omówione w rozdziale piątym *Im Gleichklang mit dem Lebensrhythmus der DDR. Die Aufbau-Generation* (1925–1935) – podobnie jak patriarchowie – to jedna z najbardziej wyrazistych wspólnot pokoleniowych w byłej NRD. Kluczowym przeżyciem w sensie Mannheima był dla pokolenia odbudowy rok 1945. Upadek państwa nazistowskiego oznaczał dla nich bowiem koniec dzieciństwa i utratę jedyne go świata, jaki znali. Wychowani przez instytucje nazistowskie, odczuwają po wojnie ciężar winy. Otrzymują jednak od „ojców założycieli” NRD ofertę awansu społecznego za cenę lojalności. Choć ważni dla funkcjonowania systemu, grają jednak drugoplanową rolę, pozostając w cieniu patriarchów. Życiorys żadnej innej generacji nie jest tak ściśle związany z etapami historii państwa socjalistycznego. Rytm ich życia – od dojrzewania aż po przejście w stan spoczynku – pokrywa się z fazami rozwoju NRD – od jej założenia w roku 1949 aż po upadek w roku 1989. Po przełomie

następuje wysyp autobiograficznych tekstów autorów tego właśnie pokolenia. Narracja pokoleniowa nie obejmuje jednak tylko rekonstrukcji życia w nieistniejącym już państwie socjalistycznym, za które jako reprezentanci zostali symbolicznie pociągnięci do odpowiedzialności w dyskursie medialnym, ale sięga aż do czasów narodowego socjalizmu. Tę wspólnotę pokoleniową ukształtowało bowiem doświadczenie dwóch totalitaryzmów, czego wyraz dają liczne autobiografie, dzienniki czy powieści autobiograficzne.

Analizie poddane zostały teksty Hermanna Kanta (jako pisarza i funkcjonariusza wiernego doktrynie partyjnej), Güntera de Bruyna (stylizującego się na „emigranta wewnętrznego”) oraz Christy Wolf (po przełomie niesłusznie okrzykniętej enerdowską „poetką państwową”). W swej autobiografii *Abspann* (1991) poczytny autor i znieawidzony funkcjonariusz Hermann Kant próbuje „objaśnić” życiowe wybory w zawiłej wyliczance niezliczonych epizodów. W świadomości własnych „win” (a konkretniej braku zasług w walce z nazistami) „ja narracyjne” podporządkowuje swoje życie idei komunizmu. Książka nie spotkała się z przychylnym odbiorem krytyków i czytelników. Choć krytyki nie szczędzi również de Bruyn, sam sięga po zbliżony wzorzec narracyjny, rekonstruując w dwóch tomach autobiografii (*Zwischenbilanz. Eine Jugend in Berlin*, 1992 i *Vierzig Jahre. Ein Lebensbericht*, 1996) życie w dwóch dyktaturach. Tu również nie odnajdziemy eksperymentów formalnych. Christa Wolf dzieciństwu w III Rzeszy poświęciła już w latach siedemdziesiątych bestseller *Kindheitsmuster* (wydany w Polsce jako *Wzorce dzieciństwa*). Po roku 1989 krytycy bezskutecznie oczekują od niej „wyznania win” w autobiografii. Wolf publikuje opowiadanie *Was bleibt* (1990), dzienniki *Ein Tag im Jahr. 1960–2000* (2003) oraz powieść autobiograficzną *Stadt der Engel oder The Overcoat of Dr. Freud* (2010). Pozostając wierną stylistyce sprzed przełomu konsekwentnie sięga po swoją poetykę „subiektywnej autentyczności”. Przedstawiciele pokolenia odbudowy z zasady stronią od eksperymentów formalnych.

Po dwóch wyrazistych wspólnotach pokoleniowych Ahbe i Gries wyróżniają dwa prawie niezauważalne w oficjalnym dyskursie związku pokoleniowe (modyfikując tym samym istniejące wcześniej modele socjologiczne): *pokolenie funkcjonujące* oraz *pokolenie zintegrowane*. Podczas gdy pierwsze doświadcza katastrofalnej sytuacji dezintegracji czasu powojennego, drugie rodzi się w strukturach socjalistycznego państwa, nie mając już porównania z innym systemem. W przypadku *pokolenia funkcjonującego*, omówionego w rozdziale *Generation mit stabiler Bindung? Die Funktionierende Generation (1936–1948)*, socjologowie nie odnajdują kluczowego przeżycia w sensie Mannheima. Kształtuje ich zdaniem historyka Hartmuta Zwahra określony kodeks zachowań, zaszczerpiony przez trudną sytuację czasu powojennego, który wymagał „funkcjonowania” mimo wszelkich przeciwności losu. Pokolenie to stoi w cieniu patriarchów i pokolenia odbudowy. Niemalże

niezauważony pozostaje również ich literacki rozrachunek z przeszłością, co wyjaśnić można brakiem silnej reprezentacji. Nie odnajdziemy tu dzieł autorstwa pisarzy o pozycji porównywalnej z wymienianymi wcześniej autorytetami, co wpływa na siłę pokoleniowego przekazu. W tym przypadku – co warto podkreślić – kobiece narracje nie zostały zdominowane przez męskie wersje historii najnowszej. Stąd do analizy zostały wybrane autobiografie Helgi Königsdorf *Landschaft in wechselndem Licht* (2002) oraz Rity Kuczynski *Mauerblume* (1999). Oba teksty potwierdzają tezy socjologów, pokazując zmagania kobiet dalekich od socjalistycznego ideału, których życie podporządkowane jest wpisaniu się w istniejące już ramy socjalistycznego świata. Opowieści o emancypacji jednostki zostały ubrane w znane już struktury narracyjne.

Choć Ahbe i Gries wybrali dla związku pokoleniowego obejmującego urodzonych w latach pięćdziesiątych etykietę „zintegrowanych”, teksty literackie świadczą raczej o niepowodzeniu domniemanej integracji. Stąd w rozdziale *Das Antlitz der Hausherrn von Morgen. Die Hineingeborenen im DDR-Generationsgefüge – die Integrierte Generation (1949–1959)* skłaniam się raczej ku określeniu „Hineingeborene” („wrodzeni” w istniejący już system), które podkreśla fakt przyjscia na świat w gotowych strukturach państwa socjalistycznego, gdzie na pokolenie wnuków czekały już zaplanowane przez patriarchów scenariusze życiowe. Nie dysponują oni kluczowymi wydarzeniami natury politycznej, definiują się więc poprzez kulturę i sztukę, znajdując w nich nisze wolnościowe. Choć mamy do czynienia z formacją z socjologicznego punktu widzenia porównywalnie niewidoczną, jej głos na polu literackim wydaje się jednak silniejszy niż w przypadku *pokolenia funkcjonującego*. Dzieje się tak za sprawą autorów, którzy, skłaniając się ku eksperymentom formalnym, zyskują uznanie za sprawą swoich tekstów literackich, w tym autobiograficznych. Analizie poddane zostały teksty Kurta Drawerta (*Spiegelland*, 1992) oraz Petera Wawerzinka (*Das Kind das ich war*, 1994 oraz *Mein Babylon*, 1995). Obaj konstruują figury outsiderów, sprzeciwiających się systemowi. Historia emancypacji jednostki nie ma cech manifestu pokoleniowego. Żaden z analizowanych tekstów nie artykułuje świadomości kolektywnej. Właśnie w tym zabiegu dostrzegam element charakterystyczny dla związku *pokolenia zintegrowanych*: zamiast kolektywizmu narrację Drawerta i Wawerzinka łączy indywidualizm. Ten związek pokoleniowy zdaniem socjologów miał szansę na przekształcenie się we wspólnotę. Tożsamościotwórczą narrację sukcesu pokolenie mogło zaczerpnąć ze środowiska artystów zgromadzonych wokół alternatywnej sceny literackiej Prenzlauer Berg. Mit ten został jednak zniszczony przez ujawnienie akt tajnych służb, demaskujących kluczowe postaci tego awangardowego środowiska jako współpracowników Stasi, delegitymizując tym samym ich władzę symboliczną.

Punktem wyjścia rozdziału ósmego jest omówiona na wstępie autoreferatu różnica stanowisk autorów zaliczanych w dyskursie medialnym do „młodego” pokolenia, określanego często (przejętym

od tytułu bestsellerowego tomu Jany Hensel) mianem „Zonenkinder” („dzieci strefy”, chodzi o nawiązanie do określenia wschodnich Niemiec przed powstaniem NRD mianem „radziecka strefa okupacyjna”). W rozdziale *Generation Trabant, Generation '89, Zonenkinder? Die Adoleszenz im Zeichen eines politischen Umbruchs* staram się zaprezentować wyraźną różnicę między upowszechnionymi etykietami pokoleniowymi a jasno zdefiniowaną kategorią socjologiczną, do której odwołuję się w monografii.

W podrozdziale *Von den Nicht-mehr-Eingestiegenen. Die Entgrenzte Generation (1960–1972)* przechodzą do portretu *pokolenia otwartych granic*, w którym dostrzegalne jest zerwanie z komunistyczną „mentalnością” (Lindner). To „pokolenie bez alternatywy” (Völter) tworzy nową jakość w oparciu o wzorce kulturowe importowane za pomocą mediów z Zachodu. Zdaniem Lindnera nie możemy jednak mówić o ślepych zaanektowaniu zachodniego stylu, ale o „twórczym” dostosowaniu wzorców kulturowych do potrzeb życia w socjalizmie. Pokolenie otwartych granic żyje w NRD, ale symbolicznie „dorasta na Zachodzie”, co szkicuje Jana Simon w sposób następujący: „Codziennie o 18 włączałam Ulicę Sezamkową (...). Wschodnia muzyka dla mnie nie istniała. (...) Mój świat składał się z Madonny, Michaela Jacksona, później też The Cure... (...) Poruszałam się w pewnym sensie w świecie wirtualnym. Mój gust, ubrania i muzykę definiowałam poprzez wzorce z Zachodu, dzień spędzałam na Wschodzie.” Bernd Lindner nazywa tożsamość pokolenia otwartych granic „tożsamością mieszaną”. Zmiana pokoleniowa w tym przypadku oznacza też wyraźną zmianę wzorca narracji o byłej NRD. Autorzy *pokolenia otwartych granic* inspiracji literackich szukają nie w narracjach wschodnioniemieckich pisarzy jak Stephan Hermlin czy Christa Wolf, ale w literaturze angloamerykańskiej. Trend ten jest szczególnie widoczny w bestsellerowych powieściach Thomasa Brussiga (*Helden wie wir*) czy Ingo Schulze (*Simple Storys*). Również w tekstach autobiograficznych dostrzec można jednak inspiracje zachodnim stylem narracji. Jakob Hein, któremu poświęcony został jeden z podrozdziałów analizujący *Mein erstes T-Shirt* (2001) i *Vielleicht ist es sogar schön* (2004), ubiera np. historię swojego dojrzewania na Wschodzie w literackie miniatury w stylu pop.

O wspomnianej już przez Janę Simon „schizofrenii” socjalistycznej codzienności opowiada Claudia Rusch w tomie *Meine freie deutsche Jugend* (2003). Hein i Rusch rekonstruują nie historię życia w NRD, ale prywatną historię dzieciństwa i młodości, dając wgląd w naiwną perspektywę ówczesnego dziecka. Nieco inny obraz NRD odmalowuje Ines Geipel w *Generation Mauer. Ein Porträt* (2014). Tom Geipel został zestawiony z wersjami Heina i Rusch na zasadzie kontrastu. Młodość w NRD została tu bowiem zaprezentowana z perspektywy dojrzałego świadka wydarzeń. Opowiedziana z dystansu historia pokolenia osadzona została w szerszym kontekście, wyjaśniając historyczno-społeczne uwarunkowania. Na pierwszy rzut oka przytoczone obrazy wydają się więc wpisywać w różne wzorce

narracyjne według klasyfikacji Martina Sabrowa. Hein i Rusch opowiadają prywatne historie na fali „pamięci zaaranżowanej” (*Arrangementgedächtnis*), Geipel – rekonstruuje okrucieństwo systemu – wpisuje się w „pamięć o dyktaturze” (*Diktaturgedächtnis*). Aby zrozumieć rozbieżności między wzorcami narracyjnymi w obrębie *pokolenia otwartych granic*, należy moim zdaniem uwzględnić kontekst powstania analizowanych tekstów. Książka Geipel stanowi reakcję na sukces narracji *Zonenkinder* (2002) Jany Hensel i jej pokolenia, które autorka określa ironicznie jako „Disney-Land Wschód”, pozbawione kontekstu dyktatury „pudełko NRD”, niebezpiecznie wypaczające obraz życia w dyktaturze. W podrozdziale *Generation – Zeit – öffentlicher Diskurs oder die Frage der Perspektive* pokazują wynikającą z przytoczonych analiz potrzebę uzupełnienia perspektywy pokoleniowej o treści aktualnego dyskursu. W analizach należy więc konsekwentnie uwzględniać kryterium czasu, perspektywę pokoleniową i aktualny dyskurs.

Część analityczną zamyka rozdział poświęcony *dzieciom przełomu Phantomschmerz der Wende-Kinder (1973–1984)*, których wczesna faza adolescencji zbiega się z transformacją ustrojową. Z psychologicznego punktu widzenia (Vera King) ich rozwój został zakłócony, ponieważ w ważnej fazie rozwojowej zostali pozbawieni wsparcia dorosłych. Ich rodzice nie są w stanie odgrywać roli „bezpiecznej przystani” gwarantującej schronienie w burzliwym czasie transformacji ustrojowej, sami bowiem walczą o przetrwanie w strukturach nowego państwa. W rozwoju tego pokolenia nie ma więc miejsca na bunt pokoleniowy. Brakuje jednak również międzypokoleniowego dialogu. Zdane na siebie *dzieci przełomu* radzą sobie w nowych strukturach zaskakująco dobrze, wtapiając się w społeczeństwo zjednoczonych Niemiec. Potrzeba poszukiwania własnej tożsamości generuje jednak liczne literackie dokumenty, w których zrekonstruowana na własne potrzeby NRD została na nowo włączona w horyzont własnych doświadczeń. Dzieci przełomu zaczynają definiować się jako pokolenie „wschodnioniemieckie”, dumne z własnego pochodzenia, inicjujące debaty publiczne (przedstawione w podrozdziale *Von den Zonenkindern zur Dritten Generation Ostdeutschland. Mediales Phänomen der Wende-Kinder*), stwarzając tym samym platformę komunikacji. Analizie zostały poddane dwa teksty. Bestseller Jany Hensel *Zonenkinder* – choć szeroko komentowany przez literaturę przedmiotu – musiał zostać uwzględniony również w tej pracy, ponieważ mamy do czynienia z jednym z kluczowych tekstów inicjujących szerszą debatę społeczną. Daniel Wiechmann ze swoim autobiograficznym tomem *Immer bereit!* (2004) reprezentuje autorów nieznaną szerszej publiczności, którzy jednak uzupełniają narrację Hensel. Hensel – w odpowiedzi na bestsellerowy portret zachodnioniemieckiego pokolenia golf *Generation Golf* Floriana Illiesa – nie prezentuje prywatnej wersji wydarzeń, ale archiwizując doświadczenia *dzieci przełomu* mówi w imieniu całego pokolenia, świadomie używając formy „my”. Na kartach jej książki odnajdziemy więc „muzeum ziemi ojczystej”, gdzie poszczególne eksponaty zarchiwizowane zostały za pomocą słów i obrazów (liczne fotografie, zdjęcia dokumentów i

kartek z zeszytów). Kategorii porządkującej konstrukcje biograficzne nie stanowią już wydarzenia historyczne, ale elementy życia codziennego, które zniknęły wraz z upadkiem NRD. Choć socjologowie nie mają pewności, czy dzieci przełomu pozostaną obecne w dyskursie jako wspólnota pokoleniowa, nie ulega wątpliwości, że udało im się stworzyć platformy komunikacji.

PODSUMOWANIE

Zaprezentowane w monografii badania tekstów autobiograficznych rozumiem jako propozycje analityczne, które można rozwinąć w szerszym kontekście. Wnioski dotyczące zastosowania paradygmatu generacyjnego w uporządkowaniu wschodniemieckiego dyskursu pamięci o byłej NRD mogą znaleźć zastosowanie nie tylko w przypadku tekstów autobiograficznych, ale – co udowodniłam w przyjętym do druku w *Zeitschrift für Germanistik* artykule *Generationspezifische Generationsmuster? Die DDR in Texten von Autorinnen und Autoren der Aufbau-Generation, der Entgrenzten Generation und der Wende-Kinder nach 1989* – szeroko pojętej twórczości pisarzy pochodzących z byłej NRD.

5. Informacja o wykazaniu się istotną aktywnością naukową albo artystyczną realizowaną w więcej niż jednej uczelni, instytucji naukowej lub instytucji kultury, w szczególności zagranicznej

---

Moja aktywność naukowa związana była dotychczas z dwoma głównymi obszarami badań: 1) Gottfried Benn – życie, twórczość, recepcja, 2) Literatura (wschodnio)niemiecka po roku 1989. Omówię je pokrótce w drugiej części niniejszego autoreferatu. Realizacja wymienionych projektów – podobnie jak monografii wskazanej jako podstawa wszczęcia procedury habilitacyjnej – nie byłaby możliwa bez wyjazdów zagranicznych na kwerendy, konsultacje i konferencje. Na wstępie chciałabym więc przedstawić zarys swojej aktywności naukowej realizowanej w polskich i niemieckich ośrodkach badawczych, wskazując jednocześnie na źródła finansowania badań.

Aktywność naukowa realizowana we współpracy z uczelniami zagranicznymi

W pierwszej fazie mojej drogi badawczej kluczową rolę odgrywał ośrodek naukowy w Getyndze. Dzięki programowi MOE DAAD miałam okazję studiować sześć miesięcy na renomowanej germanistyce Georg-August-Universität, gdzie mogłam uczyć się na zajęciach do takich sław jak Wilfried Barner. Do Getyngi powracałam wielokrotnie jako doktorantka oraz adiunkt w ramach kwerend i konsultacji naukowych. W czasie półrocznego pobytu badawczego w semestrze zimowym 2005/2006 pracowałam w Getyndze nad projektem dysertacji. W lutym 2011 w ramach kwerendy gościłam w Seminar für

Deutsche Literatur, konsultując swój projekt *Autobiographisches Schreiben ostdeutscher Autoren nach 1989*. W październiku 2011 na zaproszenie prof. Gerharda Lauera przedstawiałam ten projekt także w ramach DFG-Graduiertenkolleg Generationengeschichte Göttingen. Do Getyngi powracam także jako członek Towarzystwa Polsko-Niemieckiego w Toruniu. W roku 2019 brałam udział w seminarium „1939–1989–2019: Krieg, Wende, Partnerschaft – polnische und deutsche Narrationen“ współorganizowanym przez TPN wraz z Deutsch-Polnische Gesellschaft Göttingen.

Wstępna faza pracy nad rozprawą wskazaną jako podstawa wszczęcia procedury habilitacyjnej to czas nawiązania intensywnych kontaktów z germanistyką na Carl-von-Ossietzky-Universität w Oldenburgu (prof. Sabine Doering, Prof. Sabine Kyora) oraz Otto-von-Guericke-Universität w Magdeburgu (prof. Thorsten Unger). W obu ośrodkach gościłam wielokrotnie, odbywając kwerendy i konsultacje oraz wygłaszając odczyty. W Oldenburgu wygłaszałam referaty w roku 2010 (na zaproszenie prof. Sabine Kyora, temat: „Generation Trabant auf der Suche nach ihrer Identität. Die ‚Wende‘ und die jungen ostdeutschen AutorInnen“) oraz w roku 2011 w ramach *Internationale Doktorentagung* („Autobiographisches Schreiben und generationelle (Selbst-)Verortung ostdeutscher AutorInnen nach der ‚Wende‘ 1989“). Z Oldenburgiem połączyła mnie wreszcie bliższa współpraca dzięki stypendiom Fundacji im. Aleksandra von Humboldta. Na Carl-von-Ossietzky-Universität spędziłam łącznie ponad osiem miesięcy, podczas których przeprowadziłam nie tylko kwerendy biblioteczne, ale brałam czynny udział w życiu naukowym instytucji, uczestnicząc w seminariach, wykładach oraz cyklicznie organizowanym Doktorandenkolloquium, gdzie również prezentowałam swój projekt. Opiekunem naukowym z ramienia AvH-Stiftung była prof. Sabine Doering, wieloletnia przewodnicząca Hölderlin-Gesellschaft. W Magdeburgu wygłosiłam odczyty i wykłady dla studentów: „Der DDR auf der Spur. Von Begriffen und ihren Folgen“ (2016, w ramach programu ERASMUS+), „Zwischen Text und seiner paratextuellen Korrektur. Zu Christa Wolfs *Ein Tag im Jahr*“ (2018, w ramach 4. Deutsch-Polnisches Forschungskolloquium für Nachwuchswissenschaftler), „Autobiographie als Vertragseffekt, literarischer Akt und soziales Handeln. Formen und Funktionen des autobiographischen Schreibens“ (2019).

Umocnieniu współpracy z Oldenburgiem i Magdeburgiem służą także wspólnie organizowane konferencje. W roku 2016 wraz z dr Moniką Tokarzewską organizowałam trzecią edycję naszych spotkań *Deutsch-Polnisches Forschungskolloquium für Nachwuchswissenschaftler*. Gościliśmy wtedy również komparatystów z Rheinische Friedrich-Wilhelms-Universität Bonn (Katedra prof. Christiana Mosera).

Prowadzenie badań naukowych w tak szerokim zakresie nie byłoby możliwe bez pozyskania środków w konkursach wewnętrznych i zewnętrznych. Udało mi się pozyskać wsparcie macierzystej uczelni

(Grant dla młodych pracowników naukowych 2011, 2012), stypendia na pobyty w niemieckich ośrodkach badawczych od Rotary Club Göttingen (2005/2006) oraz w ramach Funduszu im. Koernerera (2011) (szczegóły w punkcie 11 załącznika nr 4). Na szczególną uwagę zasługuje fakt, iż moje projekty naukowe przekonały Fundację im. Aleksandra von Humboldta, która postanowiła wesprzeć moje działania nie tylko poprzez sfinansowanie jednego pobytu badawczego na niemieckiej uczelni, ale umożliwiła przeprowadzenie kwerend i konsultacji naukowych na uniwersytecie w Oldenburgu w latach 2012 (sześć miesięcy) oraz 2016 (dwa miesiące). Fundacja wspierała moje działania również po powrocie do kraju, oferując stypendium powrotowe (2013–2014) oraz współfinansując wydanie mojej monografii *Autobiographisches Schreiben nach 1989* (2021). W roku 2012 zostałam również zaproszona na organizowane w Berlinie Jahrestagung Fundacji im. Aleksandra von Humboldta.

Badania naukowe w kraju i za granicą mogłam kontynuować w kolejnych latach dzięki dwóm stypendiom krajowym: stypendium START Fundacji na Rzecz Nauki Polskiej 2012–2013 oraz stypendium MNiSW dla wybitnych młodych naukowców w latach 2012–2015. W marcu 2020 roku pozyskałam grant wewnętrzny UMK w ramach konkursu Debiuty, Inicjatywa Doskonałości – Uczelnia Badawcza, na realizację nowego projektu *Crisis (in/of) Literatur: Representations of Crisis in German 20th and 21st Literature*. Zaplanowane kwerendy i konsultacje na Otto-von-Guericke-Universität w Magdeburgu (Prof. Thorsten Unger) oraz Humboldt-Universität zu Berlin (Prof. Claudia Stockinger) w kwietniu i lipcu 2020 roku, z powodu ograniczeń narzuconych przez pandemię zmuszona byłam przesunąć na lato roku 2021.

Dotychczas brałam udział w dwudziestu konferencjach międzynarodowych w kraju i za granicą. Za najważniejsze uważam – obok *Gottfried-Benn-Symposium* w Siegen w latach 2011 i 2013 – konferencję *Zwischenzeit, Grenzüberschreitungen, Aufstörung – Bilder der Adoleszenz in der deutschsprachigen Literatur und Medien* organizowaną przez Uniwersytet Zielonogórski i Justus-Liebig-Universität w Gießen (2010), Humboldt-Kolleg *Autobiografie in der Literatur und den Künsten* (Kraków 2017). Istotny był również mój udział, jako jedynej zaproszonej przedstawicielki z Polski, w organizowanej przez Fundację Konrada Adenauera (KAS) konferencji *Brücken bauen in Europa. Europa erzählen* (Nowy Sad 2019). Szczegółowa lista wygłoszonych referatów i wykładów gościnnych znajduje się w punkcie II.7 załącznika nr 4. Konferencje zaplanowane na rok 2020 i 2021, na których miałam przedstawiać najnowsze wyniki badań (m.in. ważna dla mnie konferencja *Formen des Erinnerns in der*

deutschsprachigen Gegenwartsliteratur zwischen Aufstörung und Stabilisierung – Gießen, organizator: prof. Carsten Gansel⁴), zostały odwołane z powodu ograniczeń związanych z pandemią.

Główne pola badawcze

Przybliżając moją aktywność, chciałabym przedstawić główne obszary badań, koncentrując się na moich publikacjach, które uważam za kluczowe z punktu widzenia rozwoju naukowego.

a) Gottfried Benn – życie, twórczość, recepcja

- **MONOGRAFIA:** K. Norkowska: *Ein vereinnahmter Klassiker? Das Goethe-Bild im Werk Gottfried Benns*, Dresden/Wrocław: Neisse/Atut 2009, 315 s., ISBN 978-83-7432-477-9, ISBN 978-3-940310-59-0

Moja podoktoratowa książka poświęcona została obecności J.W. Goethego – jako filozofa i twórcy – w dziełach Gottfrieda Benn (1886–1956). Zestawienie dwudziestowiecznego nihilisty z Klasykiem z Weimaru wydawać się może kontrowersyjne. Goethe to ucieleśnienie świata porządku i harmonii, obszaru pozornie obcego dla człowieka „epoki podarwinowskiej”, za jakiego uważa się Gottfried Benn. Sile przyciągania tego świata nie może się Benn najwyraźniej oprzeć. Tylko w taki sposób można wyjaśnić jego zainteresowanie „księciem” niemieckich poetów, które pozostaje faktem niezmiennym aż do ostatnich lat życia poety. Nie mamy do czynienia z chwilową fascynacją, ale z wieloletnią rozmową z potężnym poprzednikiem, poruszającą się między skrajnymi biegunami uwielbienia i bezlitosnej krytyki. W tytule *Ein vereinnahmter Klassiker? Das Goethe-Bild im Werk Gottfried Benns (Klasyk zawłaszczony? Obraz Goethego w twórczości Gottfrieda Benn)* – nie została sformułowana teza, ale raczej pytanie, nawiązujące do powszechnego sądu dotyczącego stosunku Benn do Goethego oraz innych osobistości życia duchowego. Pytanie jest natury retorycznej. Praca nie polemizuje bowiem z tezą, iż Benn rzadko gruntownie studiuje cudze dzieło. Jego egocentryzm jest faktem znanym literaturze przedmiotu od dawna. Problem ten można jednak pokazać w innym świetle dzięki teorii Harolda Blooma, amerykańskiego literaturoznawcy, charakteryzującego historię poezji jako historię wzajemnych stosunków między poetami i ich prekursorami. Bloom pokazuje artystę jako egocentryka walczącego ze swym wielkim poprzednikiem o laur pierwszeństwa, jako poetę-efeba wypełnionego „lękiem przed wpływem”, który skłania go do określonego, defensywnego typu traktowania tekstu prekursora. Historię poezji tworzą wg tej teorii silni poeci nawzajem błędnie odczytując swoje dzieło po to, by oczyścić dla siebie przestrzeń twórczą. Opisane przez Blooma zależności odnaleźć można w

⁴ <https://networks.h-net.org/node/79435/discussions/5569990/cfp-formen-des-erinnerns-der-deutschsprachigen> (22.03.21)

konstelacji Benn-Goethe. Benn walczy o zachowanie autonomii artystycznej, nie potrafi jednak odciąć się od źródła inspiracji, jakim okazuje się weimarski Klasyk. Bennowska recepcja dzieł Goethego jako swoistego pra-ojca daleka jest od poprawności literaturoznawczej i stoi raczej pod znakiem zawłaszczenia. Proces ten okazuje się dla Benna-poety szczególnie produktywny, zwłaszcza w fazie, kiedy to dojrzały Modernista zwraca się ku klasycznym, łagodnym formom.

Monografia ukazała się na polskim i niemieckim rynku wydawniczym (Atut/Neisse-Verlag), dzięki czemu praca została dostrzeżona, otwierając przede mną kolejne możliwości współpracy. Książka została pozytywnie przyjęta przez środowisko naukowe, co potwierdzają recenzje opublikowane w prestiżowych czasopismach po obu stronach Odry: *Goethe-Jahrbuch*⁵, *Benn-Forum*⁶ (adresy kluczowe z punktu widzenia poruszanego tematu), *Litteraria Copernicana*⁷ czy *Przegląd Zachodni*⁸. Mimo iż Gottfried Benn należy do najpopularniejszych poetów niemieckojęzycznych XX wieku, a jego dzieło doczekało się licznych opracowań zarówno w formie artykułów naukowych jak i monografii, udało mi się wypełnić swoją pracą istotną lukę na rynku wydawniczym. Fakt ten podkreśla w swej recenzji m.in. Friederike Reents⁹, autorka wydanej w tym samym roku książki *Ein Schauern in den Hirnen. Gottfried Benns „Der Garten von Arles“ als Paradigma der Moderne*. Postać klasyka Goethego, którego znaczenie dla Benna sygnalizowali niektórzy znawcy dzieła niemieckiego modernisty, nie doczekała się dotąd omówienia w formie monografii. Mój tom okazał się pod tym względem wydarzeniem przełomowym. Na uwagę zasługuje fakt, iż niemiecki literaturoznawca, autor opublikowanej dopiero dwa lata później pracy poświęconej stosunkowi Benna do postaci Goethego, nie omieszkał powołać się na moje opracowanie jako pierwsze tak kompleksowe studium tej materii.¹⁰ Również inni recenzenci wskazują na znaczenie tematu oraz naukową jakość publikacji. Hanns Otto Horch podkreśla styl i język pracy, które sprawiają, że tekst jest przyjazny dla czytelnika, co dla cudzoziemca piszącego w języku obcym jest niewątpliwym komplementem.¹¹ Autor wnikliwej recenzji w *Benn-Forum* reasumując podkreśla wartość naukową monografii, opartej na przekonującej argumentacji, bazującej na sumiennych i wnikliwych badaniach. Recenzent stwierdza jednoznacznie, że praca zasługuje na lekturę.¹² Pozytywną wymowę mają również omówienia autorstwa polskich germanistów. Tomasz Waszak wskazuje na rzetelność badań oraz

⁵ Friederike Reents, *Goethe-Jahrbuch* 127/2010, s. 348-350.

⁶ Hans Otto Horch, *Benn-Forum. Beiträge zur literarischen Moderne*, t. 2, Berlin: de Gruyter 2011, s. 159-162.

⁷ Tomasz Waszak, *Litteraria Copernicana* 2 (4)/2009, s. 290-292.

⁸ Maciej Walkowiak, *Przegląd Zachodni* 4/2010, s. 283-286.

⁹ Por. Reents, s. 350.

¹⁰ Por. Christian M. Hanna, „Die wenigen, die was davon erkannt“. Gottfried Benns (un)heimlicher Dialog mit Goethe, Würzburg 2011. Na obie prace powołuje się również Gunter E. Grimm: *Gottfried Benns Lyrik-Lektüren*, w: *Benn-Forum*, tom 3, Berlin: de Gruyter 2013, s.159, 161, 162.

¹¹ Por. Horch, s. 160.

¹² Por. tamże, s. 162.

„pierwszorzęd[n]e wycucie[...] tekstu i kontekstu”¹³. Maciej Walkowiak, jeden z nielicznych badaczy twórczości Benna na polskim rynku, autor monografii *Kunst, Geschichte und der Standort des Intellektuellen: Gottfried Benn und die Kontroversen der Moderne* (Frankfurt a.M. 2005), podkreśla w *Przeglądzie Zachodnim*: „Katarzyna Norkowska uporowała się z ogromnym materiałem tekstowym stosując właściwe w tym zakresie mechanizmy preselekcji. Wszystkie części pracy [...] są sformułowane jasno i zostały osadzone w szerokich i kognitywnie istotnych kontekstach.”¹⁴

Książka wzbudziła zainteresowanie wydawców **Benn-Forum**, publikowanego w renomowanym wydawnictwie de Gruyter we współpracy z Gottfried-Benn-Gesellschaft. Prof. Hermann Korte oraz prof. Joachim Dyck zaprosili mnie do współpracy, prosząc początkowo o przedstawienie w formie artykułu badań leżących u podstaw mojej monografii. Tak powstał tekst *Distanzierte Anknüpfung. Gottfried Benns Auseinandersetzung mit dem Klassiker Goethe und seinem Werk* (Benn-Forum 2010/2011). W kolejnych latach zapraszana byłam do udziału w Gottfried-Benn-Symposium (Universität Siegen 2011, 2013) oraz do publikacji artykułów i recenzji w *Benn-Forum*. Celowo starałam się poruszać w kolejnych artykułach tematy, które wykraczają poza omawianą przeze mnie dotychczas tematykę.

- K. Norkowska: Der Dichter in der Uniform. Gottfried Benns Verhältnis zum Militär, w: *Benn-Forum. Beiträge zur literarischen Moderne*, tom 3, red. Joachim Dyck/Hermann Korte/Nadine Schmidt, Berlin/Boston: de Gruyter 2013, s. 113–133.

Tekst ten powstał w oparciu o referat *Gottfried Benn und das Militär* wygłoszony w ramach **Gottfried-Benn-Symposium w Siegen** w roku 2011. Artykuł – podobnie jak monografia – stara się wypełnić istotną lukę w badaniach nad twórczością Gottfrieda Benna. Swoją model „dwojuzycia” (Dopelleben) sytuuje Benn w autobiograficznych zapiskach między dwoma biegunami, które określa jako „lirę i miecz” („Leier und Schwert”). Wojsko odgrywa w jego życiu i dziełach rolę istotną, choć niejednoznaczną, co staram się pokazać w oparciu o teksty Benna – poczynając od zapisków i listów, kończąc na wierszach.

- K. Norkowska: Geschichte einer (deutschen) Verwirrung? Der Fall Gottfried Benn im Urteil seiner Kritiker, w: *Benn-Forum. Beiträge zur literarischen Moderne*, tom 4, red. Joachim Dyck/Hermann Korte/Nadine Schmidt, Berlin/Boston: de Gruyter 2015, s. 157–180.

Obiektem badań nie jest tym razem twórczość samego Benna, a raczej jego „przypadek” jako poety uwikłanego w kłopotliwy z moralnego punktu widzenia „romans” z nazistami. Ten niechlubny „epizod”

---

¹³ Por. Wąszak, s. 292.

¹⁴ Walkowiak, s. 286.

z życia Benna przysparza miłośnikom i badaczom jego twórczości pewien problem interpretacyjny. W artykule poddaję analizie zmieniającą się na przestrzeni lat interpretację zachowania Benna w roku 1933, pokazując tym samym etapy niemieckiego rozrachunku z przeszłością (Vergangenheitsbewältigung). Do publikacji swoich badań zostałam zaproszona przez wydawców *Benn-Forum* po wygłoszeniu referatu *Der Fall „Gottfried Benn“ im Urteil seiner Kritiker. Einschätzungen und Wertungen von 1933 über 1956 bis zum Jahr 2006* w ramach organizowanego przez prof. Hermanna Korte Benn-Symposium w Siegen w roku 2013.

- K. Norkowska: Die Kunst des Übersetzens. Betrachtungen zur Rezeption Gottfried Benns in Polen, *Benn-Forum. Beiträge zur literarischen Moderne*, tom 5, red. Joachim Dyck/Hermann Korte/Nadine Schmidt, Berlin/Boston: de Gruyter 2017, s. 165–182.

Celem artykułu nie jest (w pierwszej linii) rekonstrukcja polskiej recepcji dzieł Benna, a raczej uzmysłowienie niemieckiemu czytelnikowi powodów niedostatecznej obecności Benna na polskim rynku wydawniczym. „(Nie)przekładalność” poezji, o czym mówił sam Gottfried Benn, to tylko jeden z czynników, które decydują o „transferze” kulturowym bądź jego braku. Istotną rolę odgrywa również troska wydawców o „dobre imię” autora, która w przypadku Benna w istotny sposób wpłynęła na dostępność tłumaczeń np. jego esejów i wystąpień z roku 1933.

Po pierwszym Gottfried-Benn-Symposium zostałam przyjęta do grona członków **Gottfried-Benn-Gesellschaft**.

b) Literatura (wschodnio)niemiecka po roku 1989

Moja najbardziej intensywna praca ostatnich lat związana była z tematem literatury wschodnioniemieckiej (ostdeutsche Literatur) po roku 1989. Analizy prezentowane na konferencjach w kraju i za granicą oraz opublikowane artykuły uzupełniają osiągnięcie wskazane do wszczęcia procedury habilitacyjnej. Fakt, iż związane z tym tematem artykuły mojego autorstwa zostały (bądź zostaną) opublikowane w prestiżowych czasopismach i wydawnictwach w Polsce, Niemczech, Wielkiej Brytanii czy Danii, świadczy o zainteresowaniu środowiska naukowego wynikami moich badań. Początki badań sięgają lat 2009–2010. Wygłosiłam wtedy pierwsze referaty na międzynarodowych konferencjach w Bydgoszczy, Małkocinie i Zielonej Górze. Poszukiwałam jeszcze klucza do zrozumienia „wschodnioniemieckiego idiomu”, który ostatecznie odnalazłam w kategorii pokolenia. O etapach tych poszukiwań świadczą teksty:

- K. Norkowska: Ich und die ‚Wende‘. Zur Verarbeitung historischer Prozesse in (auto)biographischen Schriften von Günter de Bruyn, Kurt Drawert und Thomas Rosenlöcher; w: *Der polnische Blick auf*

die Berliner Mauer. Politik, Geschichte, Medien, Literatur, red. Krzysztof Okoński/Dorota Pruss-Pławska, Bydgoszcz: Wydawnictwo UKW 2011, s. 207–218.

- K. Norkowska: Der ostdeutsche Aufbruch in die Globalisierung – Ingo Schulzes Romane *Simple Storys* und *Neue Leben*, w: Literatur und Literaturwissenschaft im Zeichen der Globalisierung, red. Anna Kochanowska-Nieborak/Ewa Płomińska-Krawiec, Frankfurt a.M.: Peter Lang 2012, s. 89-96.
- K. Norkowska: Adoleszenz im Zeichen eines politischen Umbruchs – Der Einfluss der ‚Wende‘ auf die Identitätsbildung junger ostdeutscher AutorInnen; w: Zwischenzeit, Grenzüberschreitung, Aufstörung. Bilder der Adoleszenz in der deutschsprachigen Literatur, red. Carsten Gansel/Paweł Zimniak, Heidelberg: Winter 2011, s. 459–481.

Badania zaprezentowane w ostatnim z wymienionych artykułów uważam za kluczowe. Wykazana różnica w odbiorze wydarzeń roku 1989 przez młodych pisarzy pochodzących z byłej NRD, utwierdziła mnie w przekonaniu o słuszności wykorzystania badań socjologów i historyków jako kategorii porządkującej w mojej dalszej pracy nad tematem.

Za kluczowe na tym polu uważam pięć publikacji, uzupełniających badania leżące u podstaw monografii *Autobiographisches Schreiben nach 1989. Generationelle Verortung in Texten ostdeutscher Autorinnen und Autoren* wskazanej jako podstawa wszczęcia procedury habilitacyjnej:

- K. Norkowska: Von den DDR-Bürgern zu den Ostdeutschen. Zur Konstruktion des ostdeutschen Identitätsdiskurses nach 1989, w: Sprache und Identität – Philologische Einblicke, red. Grotek/Norkowska, Berlin: Frank&Timme 2016, s. 67–77.

Artykuł daje wgląd w niemiecki dyskurs pamięci o NRD (w oparciu o teksty prasowe), w którym należy rozróżnić publicznie pielęgnowaną „pamięć o dyktaturze” od prywatnej pamięci obywateli nieistniejącego już państwa. W centrum zainteresowań znajduje się proces (medialnego) kształtowania „wschodnioniemieckiej” tożsamości oraz problem samoświadomości świeżo upieczonych obywateli zjednoczonych Niemiec. Na tym tle została pokazana szczególna rola literatury w procesie kształtowania tożsamości.

- K. Norkowska: Der „DDR-Literatur“ auf der Spur. Von Begriffen und ihren Folgen; w: *Text&Kontext. Jahrbuch für germanistische Literaturforschung in Skandinavien*, 38/2016, s. 24–45.

W artykule opublikowanym w duńskim czasopiśmie *Text&Kontext* przyglądam się (podobnie jak w poprzednim tekście) pojęciom obecnym w publicznym dyskursie – tym razem literaturoznawczym. Próbuję krytycznie spojrzeć na klasyfikację literatury autorstwa pisarzy z byłej NRD, powstałej przed i po przełomie roku 1989. Wszelkie próby „porządkowania” narracji o wytworach kultury, które można

odnaleźć w debatach medialnych, planach wydawniczych czy historiach literatury, nie są pozbawione sądów wartościujących, decydują wreszcie o randze omawianych zjawisk. Problem dostrzegam nie w samym użyciu pojęć („DDR-Literatur”, „Literatur aus der DDR”, „ostdeutsche Literatur”, „zwei deutsche Literaturen“ etc.) i próbach klasyfikacji – ta wydaje się przecież nieuniknioną próbą porządkowania rzeczywistości –, ale w braku jasno sformułowanych kryteriów oraz świadomości konsekwencji uproszczeń dokonanych pod przykrywką pojęć.

- K. Norkowska: *Selbstinszenierung an den Rändern des Buches? Zum paratextuellen Aufbau ostdeutscher Autobiographik nach 1989*; w: *Autobiografie intermedial. Fallstudien zur Literatur und zum Comic*, red. Kalina Kupczyńska/Jadwiga Kita-Huber, Bielefeld: Aisthesis 2019, s. 289–304.

Jako literaturoznawcy zajmujemy się odczytywaniem znaczeń dzieł literackich, koncentrując się na tekście „właściwym”. W artykule staram się tymczasem rozszerzyć spojrzenie na „dzieło” literackie, wskazując za G. Genettem również na oprawę tekstu, czyli paratekst. W przypadku autobiografii oprawa staje się bowiem częścią samego dzieła, czynnikiem, który warunkuje odczytanie tekstu zgodnie z intencją – nieodzownym elementem paktu, o którym wspominał już Ph. Lejeune. Paratekst pojmuję za J. Derridą jako parergon. W części analitycznej prezentuję studia przypadku, starając się pokazać wpływ paratekstu na odbiór tekstów autobiograficznych Erwina Strittmatters, Stephana Hermlina i Christy Wolf.

- K. Norkowska: *Polyphonie ostdeutscher Erinnerung an die DDR. Zum generationsspezifischen Narrativ in autobiographischen Schriften*; w: *Oxford German Studies*, 49:3/2020, s. 263–280. (DOI: <https://doi.org/10.1080/00787191.2020.1809149>) 200 punktów wg listy MNiSW

Celem publikacji w *Oxford German Studies* – biorąc pod uwagę światowy zasięg czasopisma i jego prestiż – było upowszechnienie koncepcji, która leży u podstaw opublikowanej w roku 2021 monografii. W artykule odsyłam do książki, która ukazała się zaledwie kilka miesięcy później. Świadomie rozkładam inaczej akcenty. Nie chodziło mi bowiem tym razem o wnikliwe studium przypadku (ten miał tylko zilustrować tezę), ale o przekonujące zaprezentowanie pokolenia jako kategorii porządkującej wschodnioniemiecki dyskurs pamięci o byłej NRD. Koncepcjom chronologicznego ujęcia tendencji literackich (np. w historiach literatury), przeciwstawiam kategorię pokolenia, która łącząc „obiektywny” czas historyczny z „subiektywną” interpretacją poszczególnych generacji, pozwala dostrzec różnorodne – często sprzeczne – zjawiska w określonej przestrzeni. Dążeniu do złudnej harmonii (w tej narracji z pola widzenia znika różnorodność tendencji) przeciwstawiam polifonię.

- K. Norkowska: *Generationspezifische Erzählmuster? Die DDR in Texten von Autorinnen und Autoren der Aufbau-Generation, der Entgrenzten Generation und der Wende-Kinder nach 1989*; w: *Zeitschrift für Germanistik*, 3/2021 (tekst przyjęty do druku)

Badania przedstawione w artykule postrzegam jako naturalną konsekwencję spojrzenia na wschodnioniemiecki dyskurs pamięci przez pryzmat pokolenia. Wychodząc od uwarunkowań społeczno-historycznych, które kształtowały habitus autorów urodzonych w byłej NRD (konsekwentnie sięgam przy tym po model Th. Ahbe i R. Griesa), staram się pokazać czytelnikowi ich wpływ nie tylko na postrzeganie własnej przeszłości, ale także jako czynnik bezpośrednio wpływający na formy literackie, po jakie sięgają przedstawiciele poszczególnych pokoleń, by opowiedzieć historię własną i historię fikcyjnych bohaterów. Podczas gdy przedstawiciele najstarszego z omawianych pokoleń stronią np. od eksperymentów formalnych, urodzeni w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych pisarze odchodzą od tradycji literatury NRD, sięgając po angloamerykańskie wzorce. Powodów należy szukać w socjalizacji poszczególnych pokoleń. W tekście analizuję dzieła autobiograficzne oraz powieści takich autorów jak: Günter de Bruyn, Christa Wolf, Hermann Kant, Erich Loest (*Aufbau-Generation*), Thomas Brussig, Durs Grünbein, Uwe Tellkamp, Jakob Hein, Claudia Rusch, Ines Geipel, Ingo Schulze (*Entgrenzte Generation*) oraz Jana Hensel i Andrea Hanna Hünninger (*Wende-Kinder*), udowadniając, iż poszczególne pokolenia dysponują własnymi wzorcami narracyjnymi. Przyjęcie artykułu do druku w tak ważnym czasopiśmie jak *Zeitschrift für Germanistik* stwarza szansę na rozpowszechnienie nowego spojrzenia na literaturę wschodnioniemiecką w kręgach germanistycznych.

c) **Miscellanea**

Do tej grupy tekstów chciałabym zaliczyć artykuły poświęcone twórcom niemieckojęzycznej literatury XX wieku jak Elias Canetti, Siegfried Lenz czy Max Frisch. Łączy ich – mimo różnorodności uprawianych form – zainteresowanie mechanizmami zniewolenia jednostki w strukturach państwa totalitarnego. Z drugiej strony interesują mnie tematy z pogranicza literaturoznawstwa i socjologii (literatury). Stąd w moim dorobku teksty na temat tożsamości czy rynku literackiego.

Za najważniejszy tekst z tej grupy uważam (ze względu na miejsce publikacji) artykuł poświęcony dziennikom Maxa Frischa. Tekst ukazał się w jednym z najbardziej cenionych niemieckich czasopism literaturoznawczych, jakim jest *Text + Kritik*, co dla germanisty (szczególnie na tak wczesnym etapie kariery naukowej) jest dużym wyróżnieniem. Badania wstępne przeprowadziłam w Oldenburgu w ramach stypendium AvH-Stiftung.

- K. Norkowska: „Du sollst dir kein Bildnis machen...” Zu Max Frischs *Tagebuch 1946–1949, Tagebuch 1966–1971* und *Entwürfe zu einem dritten Tagebuch*; in: *Text + Kritik* (Max Frisch – Neufassung), H. 47–48/2013, s. 181–192.

Nowe wydanie numeru *Text+Kritik* poświęconego sylwetce Maxa Frischa stawiało przed autorami ogromne wyzwanie. Należało odkryć na nowo nieżyjącego już popularnego pisarza, którego dzieła doczekały się licznych analiz w literaturze fachowej. Sięgnęłam więc po jego dzienniki, co nie wynika tylko z moich zainteresowań literaturą autobiograficzną. Pierwsze dwa tomy dzienników zredagowane zostały przez samego autora. Tom trzeci, wydany po śmierci Frischa, to twór wyjątkowy, posiadający dwóch „ojców”: Maxa Frischa oraz Petera von Matta, który zapiski wydał. Tom prezentowany był przez renomowane wydawnictwo Suhrkamp jako „sensacja”, dająca wgląd w prywatne życie autora. Zredukowanie dzienników Frischa do motywów autobiograficznych świadczy o całkowitym niezrozumieniu specyficznej gry z konwencją literacką, jaką Frisch stosował w poprzednich tomach. W artykule poddałam analizie konstrukcję dzienników opublikowanych za zgodą Maxa Frischa, by na ich tle pokazać diametralnie różną stylistykę wydanego w 2010 roku materiału. Zamiast typowej dla Frischa kombinacji faktów i fikcji, zamiast „efektu obcości” (*Verfremdungseffekt*) wymuszającego na czytelniku aktywną lekturę, otrzymujemy *journal intime*, zapiski starzejącego się pisarza, czyli raczej materiał zamiast dzieła. Stąd zrozumiały wydaje się fakt, iż autor nie zdecydował się na wydanie zapisków w tej formie.

- **Redakcja tomu:** *Sprache und Identität – philologische Einblicke*, red. Edyta Grotek/Katarzyna Norkowska, Berlin: Frank&Timme 2016 (seria: *Germanistik International*, tom 1), 364s., ISBN 978-3-7329-0321-4.

Pragnę również podkreślić znaczenie tomu zbiorowego *Sprache und Identität – philologische Einblicke*, pokłosia konferencji zorganizowanej w Toruniu w roku 2015, która zgromadziła na UMK germanistów m.in. z Polski, Niemiec, Włoch, Turcji, Słowacji i Szwecji. Współpraca nad projektem, łączącym spojrzenie literaturoznawców i językoznawców na problem tożsamości i języka, była dla mnie cennym doświadczeniem, a publikacja w uznanym niemieckim wydawnictwie pozwoliła upowszechnić wyniki naszych badań poza granicami kraju.

6. Informacje o osiągnięciach dydaktycznych, organizacyjnych oraz popularyzujących naukę i sztukę

Działalność organizacyjna na rzecz Uniwersytetu

Ważnym elementem mojej aktywności – poza sferą naukową oraz dydaktyczną – jest praca na rzecz uczelni na szczeblu administracyjnym (szczegółowe informacje: punkt 3 autoreferatu). W latach 2016–2019 byłam przedstawicielem pracowników po doktoracie w Radzie Wydziału Filologicznego. W roku 2019 zostałam wybrana do powstałej w nowych strukturach uniwersytetu Rady Dyscypliny Literaturoznawstwo jako przedstawiciel pracowników przed habilitacją. Wybrano mnie również do grona Elektorów na kadencję 2020–24, brałam czynny udział w wyborach Rektora UMK w roku 2020. Od roku 2019 pełnię również funkcję **zastępcy dyrektora Instytutu Literaturoznawstwa** na Wydziale Humanistycznym. Instytut ten składa się z 13 katedr naukowych i zatrudnia blisko 90 pracowników, w tym 74 pracowników badawczo-dydaktycznych. Współuczestniczę w przygotowaniu programu posiedzeń Rady Dyscypliny Literaturoznawstwo. Opracowuję biuletyn informacyjny dla pracowników Instytutu. Reprezentuję Radę na licznych zebraniach. Biorę aktywny udział w przygotowaniach do zbliżającej się ewaluacji jednostek naukowych, ze szczególnym uwzględnieniem kryterium III, czyli opisu wpływu działalności naukowej na funkcjonowanie społeczeństwa. Od roku 2019 jestem również członkiem Rady Dziekańskiej Wydziału Humanistycznego UMK i biorę udział w procesie decyzyjnym dotyczącym naszego Instytutu i Wydziału. W lutym 2021 roku zostałam wybrana na członka wydziałowej Komisji Oceniającej.

Dydaktyka i organizacja procesu dydaktycznego

Zajęcia na kierunku filologia germańska prowadziłam już jako doktorantka na ówczesnym Wydziale Filologicznym UMK. Jako adiunkt w Katedrze Filologii Germańskiej UMK (od roku 2019 w Katedrze Literatury i Kultury Krajów Niemieckojęzycznych XIX–XXI w.) zdobyłam bogate doświadczenie dydaktyczne. Prowadziłam zajęcia z:

- *Praktycznej nauki języka niemieckiego* (głównie lata I–III studiów I stopnia) – sprawowałam również wielokrotnie funkcję koordynatora przedmiotu, odpowiadając na realizację materiału oraz przeprowadzenie egzaminów;
- *Proseminaria z lektur* (I i II¹): literatura XVIII–XIX wieku oraz literatura współczesna;
- liczne seminaria autorskie dla studentów studiów I i II stopnia, m.in.:
  - *Krise (in) der deutschsprachigen Literatur des 20. Jahrhunderts* (2019/20);
  - *Einführung in die Literatur des Expressionismus* (2018/19);

- *Trümmerliteratur – Kahlschlagliteratur – Literatur der Stunde Null. Deutsche Literatur der unmittelbaren Nachkriegszeit* (2017/18);
  - *„Wende“ im Spiegel der deutschsprachigen Literatur* (2012/13);
  - *Deutschsprachige Popliteratur* (2010/11);
  - *Das Schaffen Gottfried Benns* (2008/09)
- oraz seminaria licencjackie (zakres tematyczny: *Wendeliteratur, Autobiographik, Die DDR aus generationsspezifischer Sicht, Aufarbeitung der Diktatur*).

Prowadzone przeze mnie zajęcia oceniane są w ankietach studenckich wysoko lub bardzo wysoko. Równie pozytywnie studenci oceniali zajęcia prowadzone w semestrze letnim 2019/2020 w trybie zdalnym.

Pod moim kierunkiem powstało do tej pory **36 prac licencjackich**. Recenzenci doceniają ich wysoki poziom merytoryczny i edycyjny. Jedną z moich seminarzystek – pani Natalia Chodorowska – otrzymała wyróżnienie za najlepszą pracę licencjacką Wydziału Filologicznego w roku 2014. Współpracę z panią Chodorowską pielęgnowałam również w latach kolejnych. W roku 2016 recenzowałam jej pracę magisterską napisaną pod kierunkiem prof. Leszka Żylińskiego. Byłam **promotorem pomocniczym w przewodzie doktorskim** pani mgr Natalii Chodorowskiej (promotor: prof. Leszek Żyliński). Obrona dysertacji *Die Semantisierung des Raumes – die deutsche und die polnische Literatur über Ermland und Masuren/Ostpreußen* odbyła się 23.03.2021. Recenzentkami pracy były dr hab. Mirosława Borzyszkowska-Szewczyk, prof. UG oraz dr hab. Magdalena Kardach, prof. UAM. Praca została wyróżniona.

Zrecenzowałam 66 prac dyplomowych na kierunku filologia germańska (w tym 34 prace licencjackie i 32 prace magisterskie); Byłam przewodniczącą komisji w 18 egzaminach dyplomowych (w tym 4 licencjackich oraz 14 magisterskich).

Pełniąc funkcję **zastępcy kierownika Katedry Filologii Germańskiej** zdobyłam również doświadczenie związane z organizacją procesu dydaktycznego. Odpowiedzialna byłam m.in. za planowanie obciążeń dydaktycznych naszych pracowników, nadzorowanie liczebności grup oraz limitu miejsc na poszczególnych zajęciach, przygotowywanie sylabusów powstającej wtedy specjalności translatoologicznej na studiach II stopnia, planowanie i wprowadzanie zmian w planach i programach studiów. Jako członek wydziałowej Komisji Dydaktycznej zaangażowana byłam również w proces kształcenie studentów na szczeblu wydziałowym.

Opieka naukowa nad studentami

Od roku 2009 jestem **opiekunem Studencko-Doktoranckiego Koła Naukowego Germanistów TRABI**.¹⁵ Z kolejnymi pokoleniami studentów germanistyki udało nam się organizować cykliczne spotkania, połączone z dyskusjami i projekcjami filmów. Organizowaliśmy m.in. konkurs tłumaczeniowy w roku 2016, autorskie gry miejskie dla szkół z Torunia i regionu w latach 2016 i 2017, oprowadzanie uczniów zaprzyjaźnionych szkół po toruńskim kampusie i bibliotekach, gry językowe z okazji świąt oraz Drzwi Otwartych wydziału. Studenci Koła TRABI zaangażowani byli również w prace związane ze współorganizowaną przeze mnie konferencją *Literaturwissenschaft im Dialog. 3. Deutsch-polnisches Forschungskolloquium für Nachwuchswissenschaftler* (3-6.11.2016). Kilka osób wygłosiło nawet swoje referaty. Włączanie studentów w życie naukowe Katedry uważam za niezwykle ważny element naszej pracy.

Działalność popularyzatorska

Jestem pomysłodawcą **cyklu wykładów otwartych dla szkół** z Torunia i regionu, które mają na celu popularyzację literatury i kultury krajów niemieckojęzycznych. Projekt współorganizowałam ze Studencko-Doktoranckim Kołem Naukowym Germanistów TRABI. Począwszy od drugiego cyklu wspierała mnie w działaniach organizacyjnych również dr Aleksandra Burdziej. Dzięki tej inicjatywie udało nam się zbudować sieć kontaktów ze szkołami z Torunia i regionu. W murach naszego wydziału udawało nam się zgromadzić na wykładach grupy sięgające 300 osób, co w przypadku miasta wielkości Torunia uważam za duże osiągnięcie. Obostrzenia związane z pandemią zmusiły nas do czasowego zawieszenia projektu. W przekonaniu o słuszności inicjatyw popularyzatorskich zamierzam jednak powrócić do naszej tradycji wykładów i warsztatów otwartych.

Dotychczas odbyły się następujące cykle wykładów:

2015/2016 Sylwetki laureatów literackiej Nagrody Nobla¹⁶

- XI 2015   dr Katarzyna Norkowska: Literacka Nagroda Nobla - wykład wprowadzający
              dr Aleksandra Burdziej: Tomasz Mann
- I 2016   dr Monika Tokarzewska: Nelly Sachs

¹⁵ <https://pl-pl.facebook.com/kng.umk/> (2.03.21) Wszystkie inicjatywy organizowane w ramach Koła oraz we współpracy z Kołem TRABI od roku 2016 znaleźć można na stronie facebook Koła oraz toruńskiej germanistyki <https://www.facebook.com/GermanistykaTorun/>

¹⁶ http://www.home.umk.pl/~kng/wp-content/uploads/NOBLI%C5%9ACI-2015_16-strona-Ko%C5%82a3.pdf

III 2016 prof. Leszek Żyliński: Elias Canetti i Heinrich Böll

IV 2016 dr Katarzyna Norkowska: Herta Müller i Günter Grass

Schnitzeljagd: Gra miejska na toruńskiej starówce;

2016/2017 Akademicka wędrówka po krajach niemieckojęzycznych¹⁷

XI 2016 dr Aleksandra Burdziej: Ordnung muss sein? O krajach niemieckojęzycznych inaczej

I 2017 dr Katarzyna Szczerbowska-Prusevicius: Muzyczna podróż po krajach niemieckojęzycznych

III 2017 dr Edyta Grotek: Język(i) niemiecki(e)?

VI 2017 Schnitzeljagd: Gra miejska na toruńskiej starówce

2017/18 Punkty zwrotne (niemieckiej) historii XX wieku

XI 2017 dr Monika Tokarzewska: 1914/1918

I 2018 prof. Leszek Żyliński: 1945

III 2018 dr hab. Maria Gierlak: 1970

VI 2018 Konkurs dla miłośników toruńskiej germanistyki (Upadek Muru Berlińskiego)

2018/19 Deutsch mal anders

XII 2018 Cicha noc – kolęda i jej przestanie pokoju w 200 rocznicę powstania (wykład połączony z wystawą) – mgr Natalie Kosch (lektorka OeAD)

V 2019 Marek Stokowski (kustosz w Muzeum Zamkowym w Malborku): Krzyżacka Atlantyda¹⁸

---

¹⁷

<https://www.facebook.com/GermanistykaTorun/photos/a.916916005058647/1189937607756484/?type=3&theater>

¹⁸ Z powodu strajku nauczycieli nie udało nam się zrealizować ostatniego wykładu oraz gry miejskiej, które zaplanowane były na czerwiec 2019.

7. Inne informacje dotyczące kariery naukowej

Wyróżnienia i nagrody za działalność naukowo-badawczą

- 2020   wsparcie finansowe druku monografii *Autobiographisches Schreiben nach 1989. Generationelle Verortung ostdeutscher Autorinnen und Autoren* (de Gruyter) przez **Fundację im. Aleksandra von Humboldta**
- 2013–2014   Stypendium powrotowe (Rückkehrstipendium) **Fundacji im. Aleksandra von Humboldta**
- 2012–2015   **Stypendium MNiSW dla wybitnych młodych naukowców** (36 miesięcy)
- 2012–2013   **Stypendium START Fundacji na Rzecz Nauki Polskiej**
- 2010   Indywidualne wyróżnienie Rektora UMK za monografię *Ein vereinnahmter Klassiker? Das Goethe-Bild Gottfried Benns*

Katarzyna Norkowska